FRANCESC EIXIMENIS

VIDA, OBRA I TRANSMISSIÓ

Sadurní Martí i Xavier Renedo (eds.)

Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes
Estudis sobre Francesc Eiximenis, 3

FRANCESC EIXIMENIS
VIDA, OBRA I TRANSMISSIÓ

a cura de
Sadurní Martí i Xavier Renedo

Institut de Llengua i Cultura Catalanes
Universitat de Girona
2021

La major part dels treballs d'aquest volum es van presentar, en una primera versió, al congrés internacional *Francesc Eximenis, sis-cents anys (1409–2009)*, organitzat per l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona el novembre del 2009. El congrés va comptar amb el suport del Programa d'Acciones Complementarias a proyectos de investigación fundamental no orientada del Ministerio de Ciencia e Innovación (FFI2009-06279-E), del Programa ARCS de l'Agència de Gestió d'Ajuts a la Recerca de la Generalitat de Catalunya (2009 ARCS1 00215), dels Ajuts a la realització de congressos de l'Institut Ramon Muntaner, de la Fundació Privada Girona. Universitat i Futur, del Consell Social de la Universitat de Girona, del Departament de Filologia i Comunicació de la Universitat de Girona i del Celler de Can Roca.

La publicació d'aquest llibre ha comptat amb el suport de la Diputació de Girona

Diputació de Girona

Dades CIP recomanades per la Biblioteca de la UdG

Francesc Eximenis : vida, obra i transmissió / a cura de Sadurní Martí i Xavier Renedo. – Girona : Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, 2021. – 434 pàgines ; cm
Aquest volum conté, a més d'altres contribucions, les actes del congrés "Francesc Eximenis, 600 anys (1409–2009)", que va tenir lloc el novembre del 2009 a la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona. – Bibliografia: pàgines 387-419
ISBN 978-84-9984-101-4

I. Martí, Sadurní, editor literari II. Renedo i Puig, Xavier, editor literari
III. Universitat de Girona. Institut de Llengua i Cultura Catalanes
IV. Francesc Eximenis, 600 anys (1409-2009) (2009 : Girona, Catalunya)
1. Eximenis, Francesc, 1327?-1409 – Crítica i interpretació

CIP 849.9"13"(Eximenis) FRA

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; +34 91 702 19 70 / +34 93 272 04 47).

© d'aquesta edició: Comissió Editora de les Obres de Francesc Eximenis

ISBN: 978–84–9984–101–4
Dipòsit Legal: GI–1.632–2021
Producció editorial: ILCC – Documenta Universitaria
Composició i seguiment editorial: Sadurní Martí
Aquest llibre s'ha compost amb Fairfield LT Std 10,5 – 12,5

ÍNDEX

Pròleg v

Índex ix

1. Biografia d'Eiximenis

Albert Reixach, El govern municipal de Girona i Francesc Eiximenis: una ajuda pecuniària al menoret l'any 1374 3
Jaume Torró Torrent, Francesc Eiximenis i Joan I 19
Jaume Riera i Sans, Fra Francesc Eiximenis i el rei Martí 27
Carmel Ferragud, Dos documents inèdits relatius a la vida i l'obra de Francesc Eiximenis 41

2. La tradició manuscrita

Gemma Avenoza, El manuscrit del *Libro de las donas* de la universitat d'Oviedo, traducció castellana del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis 53
Jaume de Puig, Sobre els manuscrits de les traduccions en francès del *Llibre dels Àngels* de Francesc Eiximenis 63

3. Les obres

Miriam Cabré, Francesc Eiximenis i l'autoritat de Cerverí 81
Josep Antoni Iglesias, De 'grafits eiximenians'. A propòsit del capítol 164 del *Dotzè*: «Què deu ésser fet de aquell qui, estant estrany, fou bé rebut e no vol fer semblant quant és hora» i d'altres testimonis d'inscripcions eiximenianes 99
Sadurní Martí, Nota sobre l'estructura del *Segon del Crestià* 113
Jordi Redondo, La sofística a l'obra de Francesc Eiximenis 125
Francesco Santi, Francesc Eiximenis, Àngela de Foligno i l'escriptura mística europea entre els segles xiv i xv 141

4. La llengua

Montserrat Batllori, Ordre de mots i estructura informativa a la llengua de Francesc Eiximenis 165
Immaculada Fàbregas i Alegret, Algunes anotacions paremiològiques referents al *Llibre de les dones*: contribució d'Eiximenis a la paremiologia catalana medieval 181

5. Política i societat

Carmen Cortés Pacheco, La justícia, fonament de la cosa pública 193
Marco Pedretti, Francesc Eiximenis, el bateig forçat dels jueus i els avalots del 1391 211
Xavier Renedo, Eiximenis i el(s) pactisme(s) 227
Enric Tremps, Captius i servicials en la ciutat de Francesc Eiximenis (*Dotzè del Crestià* 338–356) 291

6. Teoria de la moneda

Paolo Evangelisti, Per la storia del contrattualismo politico: della moneta e diritti del monarca nei testi di Willelm of Pagula, Nicolas Oresme e Francesc Eiximenis 303
David Guixeras, «Mudarà les monedes no guardant llur ley ne valor, mas attenent a son bé propri»: una (pseudo)profecia d'Hildegarda de Bingen en el capítol 140 del *Dotzè del Crestià* 329

7. Eiximenis i el vi

Xavier Renedo, Una història del vi segons Francesc Eiximenis 349
Josep Roca, Eiximenis i el vi: impressions d'un sommelier 357

8. Notes de record

Lourdes Soriano, Gemma Avenoza Vera (1959–2021) 371
Jaume Torró Torrent, Jaume Riera i Sans (1949–2018) 375
Jordi Piqué Angordans, David J. Viera (1943–2015) 379
Lola Badia, Curt Wittlin (1941–2019) 383

Bibliografia 387

Índex onomàstic i toponímic 419

FRANCESC EIXIMENIS I JOAN I

Jaume Torró Torrent
Institut de Llengua i Cultura Catalanes, Universitat de Girona

En les relacions entre Joan I i Eiximenis la historiografia ha remarcat tres episodis. El primer és quan l'infant Joan el nomena confessor seu (novembre 1383).[1] Francesc Eiximenis romangué al convent de Sant Francesc de València i no anà a la cort, i ocupà el càrrec el provincial dels franciscans fra Tomàs Olzina. El segon episodi succeí a finals de 1391 quan arribà a orelles de Joan I que Eiximenis havia escrit, en l'epíleg a la primera part del *Dotzè* (cap. 466), que abans que acabés el segle desapareixerien totes les monarquies, llevat del rei de França, i que els regnes passarien a regir-se per comunes (Apèndix 1). Del tercer episodi, en dona testimoni una lletra autògrafa de Francesc Eiximenis al rei Joan intercedint i defensant amb fermesa la ciutat de València en el conflicte de febrer i maig de 1396.[2] El rei havia demanat una subvenció a les ciutats per traslladar la cort pontifícia fins a alguna ciutat o vila dels seus regnes. Barcelona s'hi negà i envià Ramon Savall d'ambaixador a Perpinyà a expressar el malestar i els motius dels consellers al rei. Els jurats de València enviaren a Perpinyà misser Pere des Soler amb un cru i valent memorial de greuges que conservem i que causà l'empresonament de l'ambaixador.

El primer episodi pot causar-nos incomprensió, i els dos darrers successos són difícils i enutjosos, fins poden fer-nos pensar que Eiximenis no acceptà el càrrec de confessor perquè no se tenia còmode prop de la cort o sentia més displicència que simpaties per Joan I. Fins podem arribar a proposar un Eiximenis que sent especial predilecció per les ciutats i els estaments que les regeixen, i molt poca per la monarquia. En aquest

1. ACA, Cancelleria, reg. 1748, ff. 118v–122r: lletres a Francesc Eiximenis (15 de novembre de 1384, Elna), al batlle general del regne de València Pere Marrades (16 de novembre de 1384, Elna), al dispenser Ramon de Soler (17 de novembre de 1384, Elna) i al ministre general dels franciscans fra Tomàs Olzina (18 de novembre de 1384, Elna); 136v: lletra a Francesc Eiximenis (6 de desembre de 1384, Perpinyà,) (Rubió i Lluch [1908-21] 2000: I, 325–326).

2. ACA, Autògrafs, II-A.8, València, 12 de març de 1396 (Riquer 1984: II, 319–320; Martí 2002: 248–249).

espai exposaré que no tenim motius per pensar això. Joan I tenia en una alta estima Francesc Eiximenis. El considerava un home savi, un gran predicador, un home amb autoritat, amb facultats de persuasió i bon mediador; això sí, molt aficionat a l'astrologia i a les arts de la predicció, i molt crèdul de l'última profecia o dels rumors que corrien entre les gents (*Dotzè* 142–144). Què pensava Eiximenis de Joan I no ho sé, perquè en aquest article parlo només a partir de la documentació de la cancelleria de Joan I d'Aragó. Això no obstant, la lletra autògrafa d'Eiximenis al rei és un document explícit de la bona comunicació que hi hagué entre ells i de l'autoritat d'Eiximenis davant Joan I.

Els primers documents que els relacionen són les lletres de la infanta Mata d'Armanyac al canceller, al rector i a la universitat de l'Estudi de Tolosa pregant-los que Francesc Eiximenis obtingui aviat el grau de magisteri, car el duc de Girona el necessita prop seu.[3] L'11 d'octubre de 1377 es casà Pere III el Cerimoniós amb Sibil·la de Fortià, l'infant Joan no hi assistí i la ciutat envià una ambaixada amb Francesc Eiximenis per mediar en el conflicte entre pare i fill.[4] El mes de gener del 1383 la infanta Violant de Bar nomenà confessor seu fra Vicent Ferrer de l'orde dels predicadors i els infants Joan i Violant escriviren a Climent VII perquè donés al confessor la potestat episcopal «pro absolutionis beneficio in casibus episcopalibus sibi confitentibus» i el proveís de la vacant d'Osca.[5] Sant Vicent Ferrer tampoc no ocupà el càrrec. No degué interessar-li, i no n'hem tret cap conclusió sobre les relacions entre sant Vicent Ferrer i Joan I i Violant de Bar. Aquest ofici prop de la cort l'ocupà el franciscà fra Nicolau Sacosta. D'altra banda, Vicent Ferrer era un exprés partidari de Climent VII, com ho era fra Tomàs Olzina. Entre les causes de la declinació d'Eiximenis podríem suposar l'existència de diferents posicions respecte a l'obediència papal, però Vicent Ferrer i els ducs de Girona sostenien el mateix partit i el frare predicador tampoc no s'interessà pel càrrec.

Com escriví el pare Pou ([1930] 1996: 566), el príncep continuà dispensant gran favor a mestre Eiximenis, com ho proven els encàrrecs que en diverses ocasions li confià. Ja rei, el nomenà per representar i defensar el interessos de la corona juntament amb misser Bernat Miquel, promovedor dels negocis de la cort, i altres prohoms davant l'arquebisbe i el capítol de

3. ACA, Cancelleria, reg. 1811, f. 4v (25 de març 1374, València; Rubió i Lluch [1908-21] 2000: I, 254–255; Ivars 1989: 52); reg. 1811, f. 5r (1 de maig de 1374, València; Ivars 1989: 52).

4. ACA, Cancelleria, reg. 1744, ff. 78v–79r (12 i 13 d'octubre de 1377, Girona; Rubió i Lluch [1908-21] 2000: II, 168).

5. ACA, Cancelleria, reg. 1817, f. 56r (8 gener 1383, Alcanyís); 58v–59r (22 de gener 1383, Saragossa); reg. 1667, f. 125v (9 de febrer de 1384, Saragossa; Martínez Ferrando 1953: 26–27).

Tarragona.[6] Ramon Berenguer II havia fet donació de la ciutat i el Camp de Tarragona al bisbe Oleguer de Barcelona. Això portà a un règim de cosenyoria per a Tarragona i el seu territori ja en temps d'Alfons I el Trobador. La ciutat i el Camp de Tarragona comptaven amb sengles veguers reial i eclesiàstic i amb el governador general del Camp nomenat per l'arquebisbe, i les respectives poblacions comptaven amb batlle sota l'autoritat de l'arquebisbe, amb dos batlles si eren de senyoria comuna, o amb un batlle nomenat pel senyor particular amb reserva de matèria criminal als veguers de Tarragona. A més existia un procurador reial a la ciutat i al Camp que vetllava pels interessos del rei. Aquest cosenyoriu fou origen de disputes i litigis constants, i els reis Pere III i Joan I obriren negociacions per resoldre'l. Joan I mostrà en les negociacions les seves preferències pel jurista Bernat Miquel i per mestre Francesc Eiximenis. Tres anys i mig després el rei li confia encara la renegociació dels deutes que pesen sobre els llocs d'Albalat de la Ribera i Seguereny, feus de la noble Constança d'Anglesola.[7] El favor el demanava sobretot per a Pere de Benviure, el secretari més estimat del rei i una de les millors plomes de la seva cancelleria, que es casà en terceres núpcies amb la dita Constança.

Encara després de l'importú episodi de 1391 causat per les profecies mil·lenaristes acollides al *Dotzè*, el rei encomanà a fra Francesc Eiximenis, fra Tomàs Olzina, fra Nicolau Sacosta i a Pere de Figuerola, mestre en medicina, l'examen dels llibres hebreus de l'aljama de València, que patí l'assalt el 9 de juliol del mateix any.[8] Tomàs Olzina era el confessor de Joan I i Nicolau Sacosta ho era de Violant de Bar. Per tant, res no permet suposar que Eiximenis fos un personatge distanciat dels ambients i el poder la cort, ni tan sols displicent. El rei li encomana dir les misses per l'ànima de Pere III el Cerimoniós i ordena una assignació anual al batlle general de València,[9] i d'aquests mateixos anys consta una donació de Violant de Bar de sis florins d'or a mestre Francesc Eiximenis «per fer dir misses e fer algunes almoynes».[10] Encara, Francesc Eiximenis demanà a Joan I que procurés per a fra Joan Garí el bisbat d'Esglésies a l'illa de Sardenya, i el rei li respon que Pere de Benviure se n'ocuparà.[11] Fra Joan Garí fou un dels frares que Pere III el Cerimoniós trameté a Pisa a rebre les despulles de l'infant Pere (Pou [1930] 1996: 526–527).

6. ACA, Cancelleria, reg. 1955, ff. 60r–61r (18 de juliol de 1388, Saragossa).

7. ACA, Cancelleria, reg. 1958, ff. 160v–161v (28 de desembre de 1390, Saragossa).

8. ACA, Cancelleria, reg. 1964, f. 15r (17 de desembre de 1392, València; Bofarull i Sans 1876*b*: 21–22; Bofarull i Sans 1888: 206–207; Rubió i Lluch [1908-21] 2000: II, 337–338).

9. ACA, Cancelleria, reg. 1964, ff. 163v–164r (1 d'abril de 1394, València; Rubió i Lluch [1908-21] 2000: I, 380).

10. ACA, Mestre racional, reg. 521, 130v, juny 1393.

11. ACA, Cancelleria, reg. 1966, f. 82v (Amposta, 28 de novembre de 1393).

Com sabia molt bé Joan I, mestre Eiximenis era molt aficionat a l'astrologia i als pronòstics, com ho era també el rei. Així el presenta un document en què l'infant Joan demana que consultin per separat sobre «una stella qui·s mostra a la matinada en les partides de levant ab fort gran coha e gran claror» al famós astròleg Dalmau Sesplanes i a mestre Eiximenis.[12] I el rei sabia que acollia amb entusiasme els rumors més extravagants com el que havia confiat, el juliol de 1393, al seu confessor Tomàs Olzina sobre deu imams de la Meca que havien arribat a Granada i predicaven que Jesucrist és Déu veritable i ver home i que la llei cristiana és bona i santa, mentre que la secta de Mahoma no val res, ans Mahoma crema a l'infern. Tomàs Olzina corregué a mostrar la carta d'Eiximenis al rei i aquest escriví als jurats de València que l'informessin millor (Apèndix 2). Desconec si el rei es temia un nou assalt aquesta vegada a la moreria, si el torbava qualsevol rumor que tingués a veure amb les profecies millenaristes o si era molt o poc ingenu i crèdul. Francesc Eiximenis sembla que ho era força i el rei pel desembre de 1391 hagué de cridar-li l'atenció i escenificar tota la seva autoritat (Apèndix 1).

Aquests cinc documents, ara publicats a Riera (2010), mai no s'havien publicat ni s'havien llegit tots seguits. Si ens hi fixem, el rei escriu en dues ocasions a Francesc Eiximenis, però la lletra l'envia a Pere d'Artés i no a Francesc Eiximenis. Pere d'Artés es presenta al convent de Sant Francesc de València, demana per fra Eiximenis i li fa llegir la lletra que el conseller del rei ja coneix, li diu el que hagué de dir-li i nosaltres no ho sabrem. Joan I ha escenificat la seva autoritat enviant un alt oficial a Eiximenis. En cap d'aquestes lletres el rei no parla del *Dotzè*, però en la lletra a Ramon Alemany de Cervelló demana el llibre i la lletra de fra Francesc Eiximenis. És datada el dia 27 de desembre de 1392, però és de l'any 1391, car el còmput de l'any de la nativitat començava el dia de Nadal. Rubió i Lluch desconeixia aquest detall del calendari, i la lletra no ha tingut la consideració que mereixia. Ara convé als estudiosos d'Eiximenis aclarir si en menys de quinze dies Eiximenis havia tingut temps de fer copiar tot un *Dotzè* rectificat amb els nous capítols afegits. Com afirmà Riquer (1984: II, 138–140), aquest desagradable incident parla més de la credulitat i la ingenuïtat d'Eiximenis que de cap tensió entre la corona i el framenor. Els documents mostren que continuà gaudint del favor i la intimitat del rei, i a ell recorregueren els jurats de València quan el rei i la ciutat es tingueren per ofesos. Se m'escapa si Eiximenis s'arrenglerava amb les ciutats. No crec que discutís ni la monarquia ni la corona, si bé tampoc l'entusiasmava el poder prop de la cort. Els documents ens diuen que tin-

12. ACA, Cancelleria, reg. 1665, f. 38v (15 de novembre de 1381, Tarragona; Roca 1929: 377).

gué sempre òptimes relacions amb la corona, amb la cort i amb els frares familiars de Joan I i de Violant de Bar i que gaudí de l'estima de tots dos.

Però fixem la nostra atenció al darrer document de l'Apèndix 1. Quin és el llibre i la lletra de Francesc Eiximenis que Joan I reclama el desembre de 1391 a Ramon Alemany de Cervelló? La primera part del *Dotzè* fins al cap. 466? Des d'Emili Grahit ([1873] 1991: 22) s'ha acceptat que el *Dotzè* era escrit l'any 1385, i aquesta data prové de l'inici del cap. 466 i del cap. 411, on Eiximenis diu que corre l'any 1385 quan escriu. Convindreu que aquest epíleg no fa gaire sentit escrit en aquest any i, en canvi, com han destacat Renedo *et al.* (2005) i Lerner (2006) en té moltíssim el 1391. Si acceptem que aquest capítol i epíleg és escrit el 1385 i, per tant, la primera part del *Dotzè* es publica llavors, es fa estrany que tan gran novetat no arribi a les orelles de Pere III el Cerimoniós i trigui sis anys a fer-ho a les de Joan I. Probablement la reacció no hauria estat tan ferma, encara mancaven uns quants anys per als assalts a les aljames dels jueus i les conversions massives. Ningú no pot predir el curs de la història i, quan al calendari corria el 1385, aquest epíleg només devia parlar de quan arribaria la monarquia universal. Ara bé, tots sabem que els pronòstics se solen validar retrodatant-los, i una altra possibilitat és que l'epíleg fos escrit el 1391 (si voleu en un excés d'eufòria), que és quan té ple significat polític i social, i per això el rei s'enfelloneix. Eiximenis podia revalidar-los uns quants capítols abans quan parla d'Eduard II d'Anglaterra, «besavi d'aquell qui hui hi regna» (*Dotzè* 411): Ricard II d'Anglaterra regnava des de 1376. Joan I i Pere d'Artés l'obliguen a retractar-se, però el millenarisme reaparegué. Després de la conversió dels jueus, vindria la dels musulmans, i el 1393 escriví en una lletra a fra Tomàs Olzina que deu imams de la Meca havien arribat a Granada predicant que Jesucrist és Déu i home veritable, la fe cristiana bona i santa, i que la secta de Mahoma no val res, ans Mahoma i els seus seguidors són damnats a l'infern.

Apèndix 1

1) Lo Rey – Mossèn Pere. Entès havem que maestre Francesch Ximèniz, qui a vegades s'entremet de l'art d'astronomia, pronostica e diu que ans que no passarà l'any de MCCCC no haurà algun rey de cristians e·l món sinó tan solament rey de França, e que tots los realmes de cristians, saul aquell, seran comunes, de la qual cosa som fort meravellats que ell vaticín aytals coses, car no·s pertanyen de semblant hom tan scient e religiós com ell és, e si no per tal com lo amam e l'havem en nostra afecció, nós hi proveiríem en altra manera. Per què us manam per virtut de la creença que us comanam ab altra letra nostra, la qual dreçam al dit maestre Francesch e tramatem a vós que la li presentets, li digats que d'ací avant se abstenga de aytals paraules si no vol provocar nostra ira sobre si, car

verament no y daríem paciència. E si per aventura ell se referma que axí ho trob per la dita art de astronomia, plaurà'ns e axí li ho deïts de part nostra que venga a nós salvament e segura, per ço que sapiam o·ns demostre les conclusions del judici que·n fa segons la dita art, jassia que sobre totes coses sia la divinal Providència, en la qual deu cascun príncep catòlich segurament esperar. Dada en Leyda sots nostre segell secret a XVII de noembre del any MCCCLXXXXI. Rex Iohannes. ¶ Fuit missa Petro d'Artés. ¶ Dominus rex mandavit michi Petro de Beviure. Probata.

Cancelleria, reg. 1962, f. 3; Coroleu (1889: 134–135); Rubió i Lluch ([1908-21] 2000: I, 372); Girona (1910: 24); Roca (1929: 384–385); Renedo *et al.* (2005: XL–XLI); Riera (2010: 27–28).

2) Lo Rey – Mestre Francesch. Ffem-vos saber que nós ab altra letra nostra havem informat mossèn Pere d'Artés algunes coses que us dirà de part nostra. E axí creets-lo de tot ço que us explicarà de part nostra axí com si nós personalment vos ho dèyem. Dada en Leyda sots nostre segell secret a XVII dies de noembre de l'any MCCCLXXXXI. Rex Iohannes. ¶ Fuit missa fratri Francisco Ximenez. ¶ Dominus rex mandavit michi Petro de Beviure. Probata.

ACA, Cancelleria, reg. 1962, f. 3; Girona (1910: 24); Renedo *et al.* (2005: XLI); Riera (2010: 28).

3) Lo Rey – Mossèn Pere. Vostra letra havem reebuda responsiva a una que us n'avíem tramesa sobre·l fet de mestre Ffrancesch Ximènez, a la qual vos responem que·l dit mestre Ffrancesch nos ha scrit per sa letra e feta resposta al dit fet, e nós fem-li resposta la qual vos trametem perquè la li presentets. E no res menys vos en trametem còpia dins la present interclusa, per ço que vejats en quina manera li escrivim. Dada en Vilafrancha de Penedès, sots nostre segell secret a XII dies de deembre del any MCCCXCI. Rex Iohannes. ¶ Dirigitur Petro [d'Artés]. ¶ Dominus rex mandavit michi Bernardo de Jonquerio.

Cancelleria, reg. 1963, f. 17r; ; Riera (2010: 29).

4) Lo Rey – Mestre Ffrancesch. Una letra havem reebuda responsiva a una que us n'avíem tramesa, e, enteses les coses en la vostra letra contengudes, responem-vos que jamés no fon intenció nostra ne donam creença que vós semblants coses haguéssets dites ni divulgades, car no u havets acostumat ne ho requer vostre orde. Mas aprés que·ns fou dit, per tal com vos amam e us aportam bon voler, axí com aquell que tenim per special servidor nostre, vos en scrivim. E havem haüd gran pler de la bona escusació que havets feta, axí com nós pensàvem que faríets; per què no y cal venir, ans romanits a tota vostra voluntat, car nós vos havem per escusat. D'açò que·s contén en la dita vostra letra que·l cardenal d'Albana e frare Johan de Rochafist havien scrit a nostre pare, a qui Déus perdó, com se devia seguir en aquest centenar que la monarchia se sperave a la casa de Aragó, vos responem que bé ha un any en l'archiu nós trobam açò.

Emperò no y havem dada ni i donam fe, ans tota vegada lo havem comanat e ho coman en les mans de Déus e que Él que n'ordon a sa volentat. E açò mateix nos dix maestre Crexques, que era stròlech de casa nostra e s'entenia molt en judiciis, e altres estròlechs sabents nostra nativitat. E tota vegada ho havem remès e ho remetem al voler de Déu. Tota vegada que vós vullàsets venir a nós, o de present o per avant, a nós plau e lo havem per agradable. Dada en Villafrancha de Penedès sots nostre segell secret a XII dies de dehenbre del any de Nostre Senyor MCCCXCI. Rex Iohannes. ¶ Dirigitur magistro Francisco. ¶ Dominus rex mandavit michi Bernardo de Jonquerio. Probata.

ACA, Cancelleria, reg. 1963, f. 17; Rubió i Lluch ([1908-21] 2000: I, 372–373); Roca (1929: 385–386); Renedo *et al.* (2005: XLII–XLIII); Riera (2010: 28–29).

5) Lo Rey – Mossèn Ramon. Com nós vullam haver lo libre e la letra de ffrare Ffrancesch Eximènez que l'altre jorn vos comanam, manam-vos que aquells de continent sens falla nos trametats. Dada en Vilafrancha de Penedès sots nostre segell secret a XXVII dies de deembre del any de Nostre Senyor MCCCXCII [= 1391]. Rex Iohannes. ¶ Dirigitur Raymundo Alamani de Cervilione. ¶ Dominus rex mandavit michi Anthonio de Fonte.

ACA, Cancelleria, reg. 1963, f. 10v; Rubió i Lluch ([1908-21] 2000: I, 377); Riera (2010: 30)

Apèndix 2

1) Lo Rey – Pròmens, Entès havem per nostre confessor que ell ha reebuda ara novellament una letra de maestre Ffrancesch Ximènez, en la qual se contén que ara no ha molt són venguts x moros de Mecha en Granada preÿcan e dihén que Jesucrist fon Déu vertader e ver hom e que la lig cristiana és bona e santa, e que la secta de Mahomet no val res ans Mahomet és damnat en infern. Per què us manam que ab sobirana diligència vos informets si és veritat ni per quina manera s'i sap, e de ço que·n sabrets per vostres letres nos en certifiquets. Certificant-vos que·ns en farets servey lo qual haurem per agradable. Dada en Tortosa sots nostre segell secret a xxviii dies de juliol del any de Nostre Senyor MCCCXCIII. Rex Iohannes. ¶ dirigitur iuratis et prohominibus civitatis Valencie. ¶ Dominus rex mandavit michi Bernardo de Jonquerio.

ACA, Cancelleria, reg. 1964, f. 104r; Riera (2010: 35–36).

2) Lo Rey – Molt cara companyona. Anit vespre reebem vostra letra feta en Muntserrat a II del present mes e havem haüd gran plaser e consolació, car nos havets certificats de vostre bon estament e de nostra cara filla la reyna de Nàpols e de nostra sor l'infanta, e car vos sots ben trobada en lo camí e en lo pujar de la costa, en què però nos tenim per dit que haurets passat assats treball e affany pus a peu la havets pujada. Pregants-vos molt, cara companyona, que us esforcets bé e·ns escriscats sovén de vostra salut e·ns façats saber quants

dies entenets aturar a Muntserrat, e puys a Barcelona, e quant ne partirets, o si venrets per mar o per terra, e que mentre serets en Barcelona façats cuytar l'armament e espatxament de totes les galees nostres e de la proferta de Barcelona e totes les altres coses necessàries a nostre benaventurat passatge, de guisa que les gents coneguen e vegen a ull ço que nós e vós ne tenim a cor, jassia que som certs que sens sollicitar-vos-en ho farets, e axí·ns ho ha explicat de part vostra mossèn Eymerich de Centelles, qui·ns ha aportada vostra letra de creença a ell comanada. Havem-lo demanat de P. de Florí, lo qual dies ha que sabíem per letres del vezcomte de Roda que era a Barcelona, e diu que encara vós, molt cara companyona, no·n sabíets dir res bé cert què era estat a vós, per què·ns plaurà fort que ho sapiats, e que, axí com mossèn Eymerich nos ha explicat que us ho tenits per dit, nos escriscats de tot ço per què és vengut e vostra entenció sobre allò, si e segons que conexerets que mester sia. De la obra d'aqueix monestir e dels béns que deïts del prior, havem plaser e plasentment oirem la relació de don Pero Maça sobre açò, e majorment del estament e sanitat de vostra persona, de què havem estat e estam ab ànsia. Nós, mercè de Nostre Senyor Déu, som ben guarits del dissenteri que havem haüd e som-nos estats metges nós mateixs. Part açò, sapiats, molt cara companyona, que aquest matí nostre confessor nos ha mostrada una letra que li ha tramesa maestre Ffrancesch Ximèniz escrita de sa mà en latí, en la qual se conté una clàusula entre les altres que nós havem feta arromançar e és de la tenor següent: «Açí és estat escrit de Granada, e yo he vista la letra, que x moros notables són venguts de Mecha preÿcants Jesucrist ver Déu e la sua secta ésser santa e justa, e que Mahomet és fill de perdició e soterrat en infern ab tots los seus sequaces». E conté la dita letra que·ls moros de Granada han acordat de matar los IIII dels dits x moros allí mateix e de trametre los ·VI· altres en Àffrica als lochs pus notables per ociure aquells. Molt cara companyona, lo Sant Sperit sia guarda vostra tots temps. Dada en Tortosa sots nostre segell secret a vi d'agost del any mccc noranta tres. Rex Iohannes. ¶ Dominus rex mandavit michi Petro de Beviure.

ACA, Cancelleria, reg. 1966, f. 37v–38r (Bofarull i Sans 1876*a*: 148); Riera (2010: 36–37).